

## A napköziről — a gyakorló nevelő szemével

Az elmúlt hónapokban nagyon sok vád és egészen éles kritika illette az egésznapos nevelést, ezen belül az iskolaotthonot és a napközi otthonot. Az oktatásügy egészét tekintve a bírálókat bizonyos területeken igaz, s némelyik szakember feltétlenül az iskola életének értelmes megújódását sürgeti, keményen ostromozva a jelen hibáit, nehézségeit, a mesterségesen megteremtett kusza helyzeteket, amelyről Csoma Gyula így ír: „... a közoktatás, valamint a gazdaság és a társadalom viszonya összességében kuszálódott, a közoktatás társadalmi és pedagógiai diszfunkcionalitása már-már az eget verdesi.” (Mozgó Világ, 85/12. sz.)

Hosszú évek óta tapasztalom, hogy részben elméleti szakemberek, részben gyakorlati tapasztalatokat alig, vagy egyáltalán nem szerzett, pedagógiai diplomával rendelkezők nyilatkoznak elmarasztalóan az iskolaügy egy-egy területéről, jelen esetben az iskolaotthonról és a napköziről. (Lásd a Mozgó Világ 1985/12., 1986/1. és a Pedagógiai Szemle 1985. októberi számát!)

Gyakorló napközis nevelőként, bántónak érzem, hogy az egésznapos nevelésben részt vevők sok ezres táborból nem szólalnak meg, ill. nem szólaltatják meg azokat a szakembereket (ha néha egy-egy közülük tollat ragad, írását kivesézik, gondolatait megnyirbálják), akik munkájuk során ténylegesen tapasztalják az egésznapos nevelés e két területének előnyeit és hátrányait. Így az effajta vitákat egyoldalúnak és szegényesnek érzem.

Országunk sok ezer általános iskolájában a helyi körülményektől, az iskolavezetéstől és a nevelőtestület hozzáállásától, valamint sokszor a helyi állami vezetők és egyéb intézmények összefogásától függően, az egésznapos nevelésnek számtalan variációját tudják nagyon lelkesen, hozzáértően és magas szintűen megvalósítani az egésznapos nevelésben részt vállaló pedagógusok. Sajnos, hogy ezeket a lehetőségeket csak egy-egy megye vagy országrész nevelői ismerhették meg. Így fordult elő az, hogy a jelzett folyóiratokban megjelent írások egyike sem utal arra, *hazánkban az egésznapos nevelésnek milyen formái, variánsai ismeretesek*, s napközis nevelők széles tábora – éppen az 1982. novemberében megjelent miniszteri utasítást követve, megújult erővel – foglalkozik azzal, hogy a napközi otthonokban az oktató-nevelő munka határait kiterjesztve kilépi az iskola keretei közül.

Több, mint másfél évtized alatt gyűjtött saját és különböző továbbképzések alkalmával szerzett tapasztalataim alapján nem rajzolhatok olyan sötét képet a napközi otthonokban folyó munkáról, mint az a megjelent írásokban olvasható. Ezekből csak néhány példát említek:

„A napközis tanár képtelen rendet tartani a túlszűfolt teremben... Látszattanulás laza halmazza és fegyelmezés tördeli szét a munkát... napközis intézményeinkben – sajnos, –, a megőrzési jelleg dominál... a napközi tökéletlen működése... hátráltatja az iskolai oktatás menetét... Totális katasztrófáját az okozza, hogy oktatási-nevelési feladatait sem képes ellátni.” (Tóth Gábor)

A „demográfiai csúcs” évében születetteknek... egésznapos üldögélés bőven jut az elhanyagolt iskola még elhanyagoltabb napközijében...” (Beke Kata)

„Az... oktató-nevelő gyermekintézmények nagyipara – mai formájában – köztudomásúan kudarcos vállalkozás. A kritikák közül csak emlékeztetőül említem az

alacsony hatékonyságot és a komoly személyiségtorzító erőt. Az okok közül a legismertebbek: az egésznaposság, a túlszabályozottság, a magas csoportlétszám, a pedagóguspályaalkalmasság esetlegessége, a differenciálatlan bánásmód, és az ebből fakadó növekvő esélyegyenlőtlenség... Az adott iskolai feltételeket csak az érzelmileg és szellemileg problémátlan (egészségtelenül) kis mozgásigényű, kezdeményezésben szegény, személyes kötődésben igénytelen gyerekek tűrik jól... Jó lesz, ha megcsappan a napköziben tengődő gyermekek száma." (F. Várkonyi Zsuzsa)

"... napközi otthonaink ma éppúgy pusztán gyermekmegőrző intézmények, mint korábban voltak..., a napközi otthonainkban folyó munka a tanítási órákhoz képest... feltűnően kényszeredett, és - minden tekintetben - szegényes." (Lukács Péter)

Nagyon súlyos megállapítások ezek, amelyeknek valahol, valamelyik iskolában vagy iskolákban van alapjuk, a szerzők vagy gyermekeik révén, vagy mint Tóth Gábor - aki gyakorló pedagógus is volt - a saját tevékenysége során tapasztalta ezt. Rendkívüli merészség azonban általános érvényűvé tenni e megállapításokat, főleg T. G. esetében, aki kellő tapasztalat hiányában bizonyára nem tudott megbirkózni a reá váró feladatokkal. Ő még felelőtlenül azt is leírja, hogy "... kifejezetten napközistánárképzést ma egy főiskolán sem folytatnak, ami azért nagy baj, mert így csak azok az ifjú pedagógusok mennek el napközizni (általában vonakodva), akik nem jutottak tanári státushoz."

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán az elmúlt tanévben már befejezték tanulmányaikat, ill. most másodévesek azok a pedagógus diplomával rendelkező kollégák, akik nevelőtanár és napközis nevelő szakot végeztek, végeznek. A főiskolai hallgatóknak 1973-tól a 6. és 7. félévben kötelező napközis gyakorlatot végezniük a gyakorló iskolákban, és tanítási gyakorlatuk idején a külső iskolákban is.

(Itt jegyzem meg, ideje lenne, ha egyszer azokat a tanárszakon diplomát kapott kollégákat - egyetemi és főiskolai végzettségűeket - marasztalná el, illetné súlyos bírálattal a kritika, akik csak a diploma megszerzése végett kerültek a pedagógusképző intézményekbe, de az iskolánál előnyösebb munkahelyet választottak, hivatástudatukat a sutba dobva. Ezek egy részének a számlájára írható, hogy napjainkban óriási méreteket ölt a szakemberhiány, s az is, hogy - kényszerűségből - képzés nélküli nevelőket kénytelenek alkalmazni az iskolák.)

Tény, hogy sok iskolában is magas a napközis csoportok létszáma - a gyakorló iskolában 28-33 között van -, hogy osztálytermekben vannak a délutáni foglalkozások stb., de van, ahol külön traktus áll a napközisek rendelkezésére, állandóan használhatják a tornatermet, uszodájuk épült stb.

Az csak természetes, hogy a napközis nevelők széles tábora nincs belenyugodva a jelen körülményekbe, mi is kislétszámú csoportokról, játékszobákról, használható tornatermekről stb. álmodozunk, tehát Beke Kata oktatásügyi magánutópiáját szeretnénk megvalósultnak látni, ahol: „A központi forrásokból... nem annyi jut, amennyi jut, hanem annyi, amennyi kell: az iskola pótolhatatlan társadalmi fontosságát, szellemi és erkölcsi rangját kifejező épületekre, tantermekre, laboratóriumokra, műszerekre, könyvtárra, klubszobákra, tornatermekre, sportpályára, sőt: uszodára... konyhára-ebédlőre, ahol az a gyerek is megtanulhatna művelt emberhez illően enni, akit otthon nincs, aki megtanítson erre..."

Dolgozunk azonban az adott iskolai lehetőségek, anyagi feltételek között kell, a saját lelkiismeretünk, erkölcsi magatartásunk, az iskolavezetés és a szülők elvárásainak megfelelően. Ezért vittük és visszük tanulóinkat számos iskolán kívüli programra - színházba, moziba, múzeumba, könyvtárba, különböző foglalkozásokra, kiállításokra stb. -, amelyeket iskolánkban nem tudunk megvalósítani. S ezért fájlaljuk, hogy a mű-

velődési központok ingyenes, majd később néhány forintos, kellemes, hasznos, szabadidős szolgáltatásait anyagi fedezet hiányában az 1982. novemberi miniszteri utasítást követő második évben megszüntették. S ezért meglepő számomra, hogy a véleménynyilvánításokban egyáltalán *nincs utalás a tanulói tevékenykedtetésre*, arra a számtalan lehetőségre, amely országunk nagyon sok általános iskolájában különböző formákban megvalósult.

Mai társadalmunkban a család két keresőre épül, a nők munkába állását, vezető pozíciókba juttatását, éppen a társadalom szorgalmazta hosszú éveken át. A dolgozó anyák vállairól a terhek egy részét vállalták át – főleg az utóbbi évtizedben – az iskolák, s erre a segítségre a 6–12 éves korosztálynak rendkívüli szüksége is van.

Az egésznapos foglalkoztatást napjainkban a munkás és értelmiségi szülők gyermekei egyaránt igénylik. Hadat üzeni ezeknek az intézményeknek jelen gazdasági helyzetünkben és az általános iskolai tanulók magas létszáma miatt sem lehetséges. Azok, akik napjainkban elvetik az egésznapos nevelés országunkban elért eredményeit, tulajdonképpen a *közelmúlt értékeit nem ismerik el*, holott, ezek nyújtottak, ill. nyújtanak alapot a továbblépéshez, a fejlődéshez. (Az effajta nézet – sajnos –, életünk sok területén is így van!)

Először, ahogy Csoma Gyula már fentebb kiemelt idézetében is jelezte, a gazdaságban, a társadalomban kellene rendet teremteni ahhoz, hogy a közoktatás is kiemelt helyre kerülhessen, hiszen – ahogy Beke Kata is írta – ... „az iskolára fordított pénz nem luxuskiadás, hanem a legolcsóbb beruházás.”

F. Várkonyi Zsuzsa Lukács Péterrel együtt a skandináv típusú iskolán kívüli napközis rendszer bevezetését ajánlja, amelyről viszont a gyakorlatban jártas szakember – Eperjessy Gézáné dr., a Fővárosi Pedagógiai Intézet napközis felelőse – a következőket írja: „A dániai napköziről ... azok minden összkomfortos kényelmessége, vonzó légköre ellenére sem lehet állítani, hogy a gyerekek harmonikus fejlődését szolgálják. Az iskolai étellel, ismeretkörrel semmi kapcsolata nem volt a napközinek... Ilyen körülmények között a munka és a szabadidő törvényszerűen egymás ellenlábásává válik, holott a szabadidő és a munka közötti összhang a kisgyermeknél még könnyen megteremthető, s a nevelési hatásoktól függ, hogyan alakul tovább. Fukász Györgynek a felnőttkori életvitelre vonatkozó megállapításai a gyermekkorra éppúgy illenek: „A szabadidő-kultúra a legszorosabb összefüggésben van a munka kultúráltóságával, a szabadidő értékelésének fejlesztése visszahat a munka értékelésére is... a szabadidő értelmes felhasználása, a szabadidő-szokások jellege nem közömbös a munka, a munkához való viszony alakulása szempontjából sem.” (Eperjessy Gézáné dr.: Mire jó az egésznapos nevelés? 115 o.) Ehhez nem fűzök kommentárt.

Megállapításom szerint, a „nem iskolai napközi” (Mező Ferenc), vagy „napköziszövetkezet” (Tóth Gábor) létrehozásával éles ellentétek kibontakozását tennénk lehetővé az általános iskoláskorú gyermekek között. Hiszen pl. a nyelvosztályokban is elsősorban azok haladnak jól, válnak ki a többi közül, akik a délelőtti oktatás mellett magánórákra járnak (akárcsak az egyetemi felvételekre készülő gimnazisták), vagyis azok, akiknek a szülei jobb anyagi lehetőségekkel rendelkeznek, akik évente külföldre járnak, gyermekeiket nyelvi kurzusokra küldhetik, síelhetnek az iskolai szünetekben stb.) s eleve, az ő számukra lenne megfizethető a magánnapközi. (Nem hiszem, hogy T. G. a megjelölt pénzüsszezből látta el a magánnapköziseit, nem beszélve arról, ha az elképzelése jó megoldás volt, miért nem folytatta a megkezdett vállalkozást?!)

Ugyanakkor, az iskolában változatlan maradna a helyzet, hiszen több osztály nyitására nincs pénz, nincs szakember, a magas létszám miatt a differenciált képességfejlesztésre, s a felzárkózásra alig jut idő, lehetőség stb., ahogy F. Várkonyi Zsuzsa is megjegyzi: „Félteni kell a gyerekeinket, mert ők roppannak bele, ha az iskola ... egésznaposságra fogja őket (ami járható út lenne ... kis létszám mellett), ingyenessé-

get szavatol, de nincs elég pénze jó szintű ellátásra, akárhány gyereket fölvesz, mintha csak ennek függvényében – vagyis, korlátlan számban rendelkezne helyiséggel és szakember felett.”

Távol áll tőlem, mint jeleztem is, hogy a valóságot, napjaink iskolai gyakorlatát teljes egészében elfogadjam, feltételezem, hogy ez kiderült soraimból. De nem vagyok híve annak, hogy csak egy másolt, új lehetőségben lássam a megoldás kulcsát, és elvessem az eddigi eredményeket, amelyekért sok-sok napközis nevelőtársammal együtt megdolgoztunk, ki-ki a maga területén. Sürgessük a változást, emeljük fel szavunkat a megújulás mellett, de a meglévő, használható, bevált alapokra építsünk. Egyelőre nem érdekelem, milyen összhang teremthető a délelőtti tanítási órák és az iskolán kívüli napközis rendszer között, s az effajta megoldás hogyan érintené pl. a 6–8 éves korosztályt.)

S hogy nem minden napközi egyforma napjainkban sem, annak igazolására álljon itt egy negyedik napközis kisfiú véleménye, aki harmadik osztályban arra vágyott, hogy hazajárás lehessen: „Anyu, a napköziben együtt mindent megcsináltunk. Az jobb volt. Én nem tudok egyedül tanulni.” S ahogy édesanyja írja: Újra napközis lett. (Gyermekünk, 1985/12. sz.)

HEGEDŰS ANDRÁS NÉ

KOZMA TAMÁS: TUDÁSGYÁR?

AZ ISKOLA  
MINT TÁRSADALMI SZERVEZET

A könyv főcímmel kell kezdeni Kozma Tamás könyvének ismertetését. Nem találok szerencsésnek főcímként szerepeltetni a „tudásgyár” fogalmát, mivel e cím olvastán azt lehetne várni, hogy valóban a tudásról, vagyis az iskola, az oktatás tartalmi oldaláról fog tájékozódni az olvasó. Erről azonban nagyon kevés szó esik a könyvben. Egyébként sem helyesíthető az iskola és a gyár nagyon eltérő tevékenységét ilyen asszociációs összefüggésbe hozni. Az iskolában folyó oktató-nevelő munka semmilyen vonatkozásban nem hasonlítható a gyári termelés folyamatával. Az ilyen jellegű korábbi tendenciák sem bizonyultak életképeseknek. A főcímet azért is kifogásolhatjuk, mivel – szerencsére a szerző sem követi az iskola és a gyár analógiájának gondolatát –, a főcím kettős értelemben is tévesen informál. A könyv alcíme felel meg a könyv tartalmának: a szerző az iskolát mint a társadalmi szervezet egyik sajátos területének tekinti és elemzi. A könyv értékét úgy gondolom, hogy nem csökkentette volna, ha ez az alcím szerepel főcímként. Kevésbé érthető a címlapon szereplő fénykép is. Lényegtelen dolognak tűnik, mégis szöveg kell tenni, mivel itt is pontatlanságról beszélhetünk. A fényképen szereplő iskola címtábláján azt olvashatjuk, hogy „Közgazdasági Szakközépiskola”, illetve a másik táblán „Dolgozók Önálló Közgazdasági Szakközépiskolája”. A fényképen viszont a kaput, a kilincset éppen hogy csak elérő általános iskolai tanuló szándékozik kinyitni, akiről szemmel láthatóan meg lehet állapítani, hogy nem lehet középiskolai tanuló. Mögötte egy felnőtt férfi áll, aki mind

iskolai tanulóknak, mind pedig tanárnak túlságosan idős. A könyv tartalmához jobban illőbb fényképet is lehetett volna készíteni.

Talán nem illett volna e színvonalas könyv ismertetését két ilyen lényegtelen dologgal kezdeni, de éppen a könyv egyéb értékei mellett kár volt nem figyelni ezekre az apróságokra.

Kozma Tamás nevelésszociológiai és szervezelméleti úttörő munkássága rendkívül jelentős. 1977-ben megjelent könyvében „A nevelésszociológia alapjai” már felvázolta e problémakör legjelentősebb kérdéseit. E könyv egyik fejezete viseli most ismertetett könyvének alcímét: „Az iskola mint társadalmi szervezet”. Új könyvében ezt a témát bővíti ki és mélyíti el, s így kapunk e nagyon fontos kérdésről rendkívül sokoldalúan elemzett tudományos fejtegetést.

A könyv – a bevezető után – a következő fő fejezetekből áll. Először az oktatásügyi szervezelmélet alapjairól olvashatunk, majd az iskola szervezetről, ezt követően az iskola környezetéről, végül pedig az iskolarendszerről. Amint e címekből is láthatjuk, a szerző az iskolát mint szervezetet rendkívül széles összefüggésben tárgyalja.

A bevezetés alcímeként „Tudásgyár vagy a jövő iskolája” mondatot olvashatjuk. Itt a szerző azt a véleményét fogalmazza meg, hogy az egykori iskola a huszadik századi tudásgyárra való átalakulása máris megkezdődött. Felhossa az ezt bizonyítandó érveket. Ezekkel a tendenciákkal szemben felvázolja az új iskola képét. Megállapítja: „Az egyik legfontosabb változásnak azt gondoljuk, hogy váljék az iskola gyerekarcúvá. Míg a gyerekek ama ismeretekben gazdagabban jönnek az iskolába, értelmileg kiszolgáltatottabbak, mint azelőtt.” Többek között ennek a helyzetnek megváltoztatása érdekében is szükségesnek látja az iskola tevékenységének a ko-